

УДК 330

Г.Д. ТАРАСЕНКО, д.е.н., професор,

К.І. ШИБАСВА,

Донецкий национальный технический университет

ІНСТИТУЦІЙНІ ПАСТКИ І ВИХОДИ З НИХ ЗА УМОВ ЗМІШАНОЇ ЕКОНОМІКИ ПІД ЧАС РЕФОРМ

Аналіз формування інституційних пасток підтверджує, що створення «ринкового правового поля» не гарантує виникнення ефективних ринкових інститутів. В період широко-масштабних реформ макроекономічна політика може істотно вплинути на інституційний розвиток. Кожен етап реформи повинен бути ретельно підготовлений, включаючи оцінку трансформаційних і трансакційних витрат вигод реформування, передбачати справедливий розподіл реформених тягот, компенсацію втрат тим, хто програв. За умов реформування і формування змішаної економіки розвивається і функціонує феномен інституційних пасток, який відповідно існує і в українській економіці, що підтверджує актуальність обраної теми.

Інституційні проблеми, у тому числі і змішаної економіки, висвітлено в багатьох працях сучасних вчених. А саме, функціонування влади досліджено В.Дементьевим [1], предметно-методологічним аспектам приділяє увагу А.Шаститко [2], Ю.Чернецький розглядає сучасний соціологічний інституціоналізм і «нову економічну соціологію» як напрями дослідження проблем економіки [3], І.Пенькова аналізує інститут власності на інформацію [4]. Однак феномену інституційних пасток і, особливо, шляхам виходу з них в умовах реформування економіки в науковій літературі приділяється недостатньо уваги. Таким чином, метою статті ставиться розробка концепції і визначення шляхів виходу з найбільш небезпечних інституційних пасток економіки України на підґрунті дослідження особливостей їх виникнення. Досягнення мети потребує вирішення наступних задач:

дослідження особливостей виникнення інституційних пасток;

визначення найбільш небезпечних інституційних пасток економіки України;

розробка концептуальної схеми виходу з інституційних пасток, які сформувалися в українській економіці.

Феномен «інституційних пасток» став однією з серйозних проблем, з якою зіткнувся український уряд при проведенні ринкових

реформ. В термінах неоінституціональної теорії «інституційна пастка» є неефективно стійкою нормою (неефективний інститут), що має характер, який самопідтримується. Її стійкість означає, що при невеликій тимчасовій зовнішній дії на систему остання залишається в «інституційній пастці», лише трохи міняючи параметри свого стану, а після зняття обурення повертається в колишній стан. Після того, як «інституційна пастка» сформувалася, повернення до початкових (дореформених) умов не приводить до її руйнування: має місце так званий інституційний аналог відомого з макроекономічної теорії ефекту гістерезису – вплив минулих подій на природні значення економічних змінних. В світлі інституційної теорії гістерезис є типовим явищем для процесів формування норм і, зокрема, «інституційних пасток»; не що інше, як одна з форм залежності соціально-економічної системи від її попереднього шляху розвитку (ефект «path dependence»).

У випадку реформ існує небезпека виникнення ще однієї «інституційної пастки»: коли мета макроекономічної стабілізації, необхідної для успіху реформ, вступає в конфлікт з інституційними цілями, роблячи завдання реформування таким, що важко вирішується. На думку В. Полтеровича [5, с.127], якщо в системі превалювала неефективна норма, то після сильного обурення система може потрапити в «інституційну пастку», і тоді вже залишиться в ній навіть при знятті зовнішньої дії. Одного разу потрапивши в «інституційну пастку», система може вибрати неефективний шлях розвитку, причому з часом перехід на ефективну траєкторію може з'явитися як нераціональний. Один з найбільш серйозних наслідків «інституційних пасток» полягає в тому, що хоча вони і пом'якшують негативні короткострокові наслідки непередбачених, дуже швидких перетворень, в той же час вони перешкоджають довгостроковому економічному зростанню.

Першою інституційною пасткою слід вважати бартер, який нерідко супроводжує

© Г.Д. Тарасенко, К.І. Шибасва, 2010

швидко інфляцію. Суть цього явища можна пояснити, спираючись на поняття трансакційних витрат (ТВ). У сучасній економіці ТВ бартеру зазвичай перевищують витрати грошових трансакцій, тому бартерний обмін є порівняно рідкісним. Із збільшенням темпу інфляції зберігання грошей приводить до великих втрат, щоб зменшити їх, економічні агенти прагнуть збільшити швидкість обороту, а це приводить до зростання власних трансакцій витрат (витрат на здійснення операції). З деякого моменту ТВ грошового обміну можуть зростати дуже швидко, якщо фінансова система не справляється з об'ємом трансакційної активності, що збільшується.

В економіках з розвинутою банківською системою частка бартеру є невеликою навіть при високих темпах інфляції. Проте в Україні на початку 1992 р. склалися незвично сприятливі умови для розповсюдження бартеру. Банківська система була в зачатковому стані (запінювання при безготівкових розрахунках в Києві складало близько двох тижнів, міжрегіональні трансакції нерідко вимагали місяця і більше). Часом вигідно було доставляти готівку на літаку в мішках, ніж переводити з рахунку на рахунок. Незабаром ряд підприємств виявили, що ТВ бартеру нижче ТВ грошового обміну. З іншого боку, і трансформаційні витрати переходу на бартер виявилися порівняно низькими, оскільки ще зберігалися старі "прямі зв'язки" між постачальниками і споживачами. Таким чином, передумови для бартеру були створені завдяки зміні фундаментальних чинників – темпу інфляції і ризику неплатежу, що призвів до різкої зміни співвідношення між ТВ грошового обміну і бартеру. Ефект координації прискорив формування цієї норми. З часом ТВ бартеру продовжували зменшуватися в результаті ефекту навчання і досвіду: підприємства навчилися вибудовувати довгі ланцюжки обмінів.

З приведенного аналізу виходить важливий висновок, який міг би бути включений до управління реформаторів: лібералізація цін доцільна лише при достатньому розвитку грошових інститутів, що забезпечують низькі ТВ навіть при високій інфляції. Інакше система неминуче потрапить в бартерну пастку.

Другою інституційною пасткою є неплатежі. Якщо одне з підприємств не платить своїм постачальникам, це позначається на їх платоспроможності і може послужити джерелом "лавини неплатежів". У розвинених економіках виникнення такої "лавини" запобігають ефек-

тивні інститути кредитування і механізми примушення до платежу – процедур банкрутства і санації підприємств. В Україні у 1992 р. інфляційний шок в результаті лібералізації позбавив підприємства коштів на рахунках. Запінювання при трансакціях були великими, система кредитування працювала украй хаотично, а закон про банкрутство і механізми санації були відсутніми зовсім. В результаті дії цих (фундаментальних і організаційних) чинників значна частина підприємств виявила, що їм не слід чекати від своїх споживачів повної оплати своєї продукції, і вони можуть лише частково оплачувати ресурси, що поставляються їм. Припинення постачання неоплачуваних ресурсів в цих умовах не мало сенсу: фірма могла б позбутися зовсім своїх споживачів. Ефект координації, що сформувався таким чином, додав стійкість механізму неплатежів, що посилилася в результаті сполучення з бартером і ухиленням від податків. В результаті застосування закону про банкрутство було повністю заблоковане масовістю неплатежів.

Третя інституційна пастка міститься в ухиленні від податків. Для економічного агента вибір стратегії сплати (або несплати) податків визначається фундаментальними і організаційними чинниками. До перших відносяться податкова політика і політика державних витрат.

Для того, щоб громадяни не ухилялися від податків, вони повинні вірити, що податки будуть витраченими на збільшення їх і при тому ефективним чином. Відсутність цієї віри істотно загострює проблему «безбілетника». При нераціональній політиці держави несплата податків може виявитися ефективнішою поведінкою не тільки з погляду кожного окремого фрірайдера, але і для суспільства в цілому. Ухилення від податків отримує моральне виправдання. Кредит довіри особливо підривається, якщо держава одночасно збільшує податки і зменшує витрати на соціальне забезпечення, як це відбувалося в Україні, коли люди не відчують позитивного ефекту від податкового навантаження, що збільшується.

Можливо, при виборі стратегії сплати податків більш значущим є організаційний чинник – система примушення, що формує очікування збитку від несплати. На початку радикальних реформ в Україні податкова служба ще не сформувалася, можливості контролю були вкрай обмеженими, а податкова поліція з'явилася пізніше. Якщо податки є занадто високими, а система примушення до їх сплати

є неефективною, то відхід від податків виявляється вигідним для багатьох економічних агентів. Але тоді і вірогідність виявлення кожного конкретного неплатника є малою. Чим більше масштаб ухилення від податків, тим менше очікуваний збиток від несплати для кожного неплатника, що, у свою чергу, збільшує масштаб ухилення. Тому помірно збільшення витрат на зміцнення системи збору податків викликає лише зростання витрат в системі уникнення податків, виснажуючи економіку. Не дає результату і незначне зниження податкового навантаження: ті, хто не платив податки, платити не почнуть, а ті, хто платив, зменшать платежі. Таким чином, ефект гістерезису виявляється тут повною мірою. Як завжди, вихід з інституційної пастки вимагає великих витрат, як у разі вживання "рішучих заходів" (різкого посилення контролю, посилення покарань, істотного зменшення податкових ставок), так і при поступовому вдосконаленні податкової системи.

Четверта інституційна пастка полягає у корупції. Неадекватність законодавства, нерациональність державної політики і висока диференціація доходів є фундаментальними чинниками, сприяючими корупції, так що корумпована система може опинитися економічно ефективнішою, ніж безкорупційна. Ці чинники доповнюються розмитістю моральних норм, слабкістю механізмів державного і громадського контролю. Чим масовою є корупція, тим важче виявити і засудити хабарника. Ця екстремальна залежність лежить в основі ефекту координації, що додає стійкість системі корупції. Удосконалюючись, вона набуває ієрархічної структури, поєднуючись з іншими механізмами тіньової економіки.

П'ятою інституційною пасткою є песимістичні очікування, що самореалізуються. Відомо чимало прикладів того, як ефект координації очікувань і процедури їх адаптації породжують неефективні стійкі рівноваги в процесах руху цін і перерозподілу трудових ресурсів і інвестицій. До їх числа можна віднести, зокрема кейнсіанську теорію безробіття, високоінфляційні рівноваги, "міхури" (bubbles) на фінансових ринках. У ряді випадків виникнення подібних пасток не приводить до зміни інституційної структури. Достатньо переламати очікування, і за відповідних макроекономічних дій система переходить в ефективну рівновагу. Проте нерідко ситуація, що виникла під впливом песимістичних очікувань, вбудовується в систему економічних інститутів, і таким чином відповідні стереотипи поведінки стають нор-

мою. Відомим прикладом такого сполучення є використання механізмів індексації для пом'якшення наслідків інфляції. Завдяки індексації інфляція виявляється інституційною проблемою.

Шоста інституційна пастка міститься у стагнації виробництва в результаті незбалансованої зовнішньоторговельної політики. В економічній літературі особливо поширена критика протекціоністської, імпортозаміщуючої стратегії економічного розвитку. Захист внутрішнього виробництва від зовнішньої конкуренції деформує структуру галузей, що захищаються, позбавляє їх стимулів до вдосконалення. На відміну від наведених прикладів тут ефект координації не відіграє ролі. Кумулятивна дія макроекономічної політики пов'язана з ефектами вдосконалення (приспособлення структури) і об'єднання (захисні заходи відносно однієї з галузей через ціни впливають на структуру виробництва і стереотипи споживання у всій економіці). Спроби зміни протекціоністської політики натрапляють на протидію лобіюючих груп, що веде до поглиблення інституційної пастки. Проте і передчасна, не підготовлена лібералізація зовнішньої торгівлі чревата попаданням в інституційну пастку.

З урахуванням кумулятивного ефекту оптимальна довгострокова стратегія повинна полягати в субсидуванні місцевого виробництва з поступовим заміщенням його сучасними технологіями, придбаними на доходи від експорту.

В умовах нестабільної політичної системи, відсутність механізмів спадкоємності влади вірогідніша реалізація короткострокової стратегії. Чим довше реалізується політика "проїдання ресурсів", тим вище трансформаційні витрати переходу до раціональнішої норми поведінки. Система опиняється в інституційній пастці.

Ефекти координації, навчання і об'єднання зменшують трансакційні витрати і збільшують витрати її трансформації економіки. Завдяки цьому вихід з інституційної пастки пов'язаний з високими витратами. Потрібна масштабна зміна фундаментальних або організаційних чинників, наприклад, радикальне посилення засобів покарання за відхилення від суспільно ефективної норми. Така стратегія пов'язана з високими витратами і у свою чергу може породжувати несприятливі кумулятивні ефекти. Історія боротьби з неплатежами і несплатою податків в Україні показує, наскільки важкий цей варіант виходу з інституційної па-

стки.

Існують підстави припускати, що з часом в економічній системі спонтанно формуються механізми, сприяючі виходу з інституційної пастки. Якщо ринкова інфраструктура є недосконалою і відповідно витрати ринкових трансакцій великими, то неминучим є спонтанний процес укрупнення фірм. Такий процес спостерігався практично у всіх перехідних економіках, включаючи післявоєнну Японію, Південну Корею, Францію. Відбувається він і в Україні. Укрупнення корпорацій частково знімає проблему бартеру і неплатежів, полегшує

збір податків, перешкоджає криміналізації, правда за рахунок посилення монопольної влади.

Нездатність урядів знайти м'який, керований вихід з інституційних пасток є, мабуть, однією з основних причин системних криз, спостережуваних зараз у ряді економік, що розвиваються і перехідних, тобто змішаних. Моделювання виходу з інституційних пасток за умов змішаної економіки може відбуватися за схемою, наведеною на рис. 1, яка потребує детального аналізу.

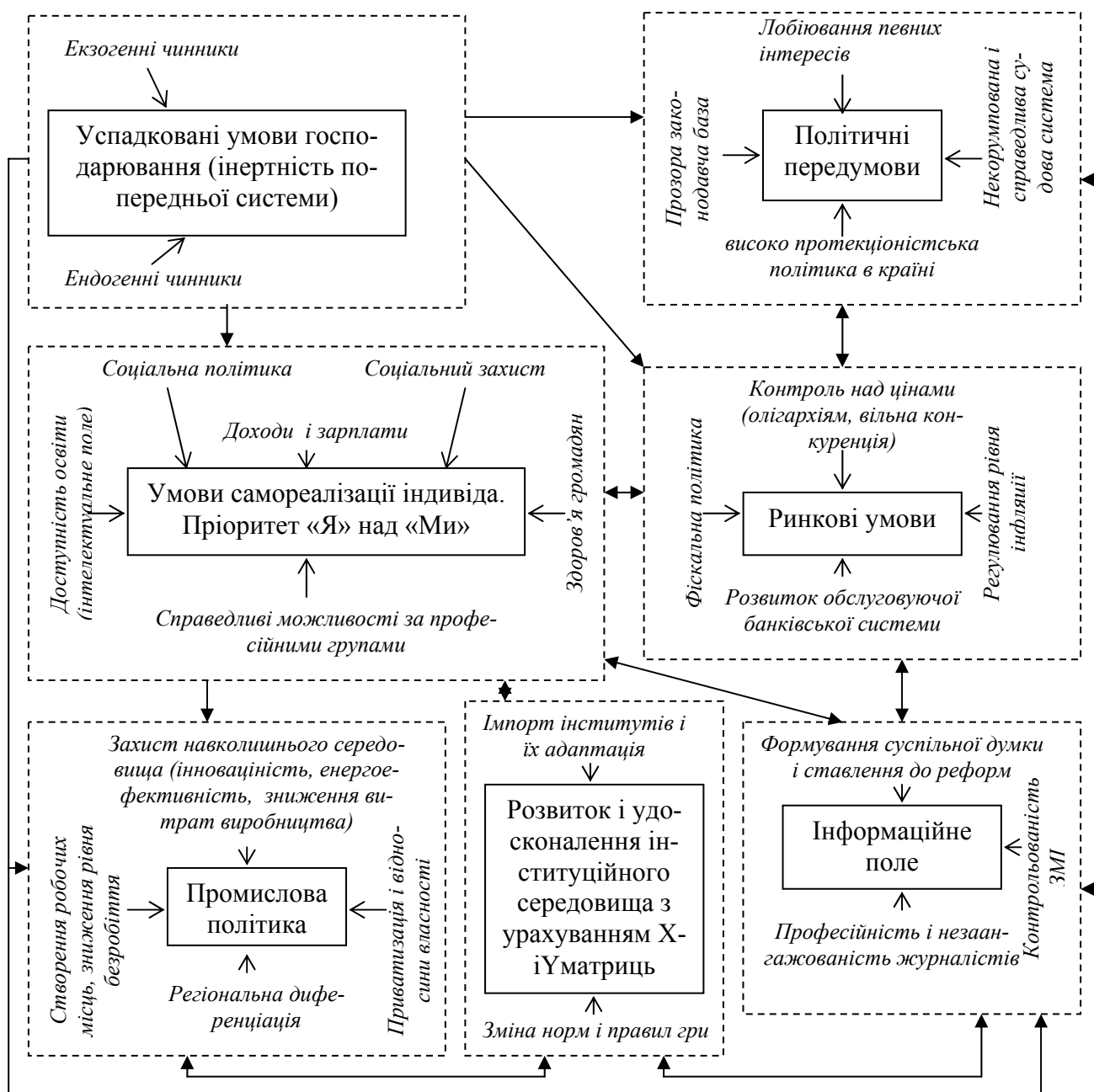

Рис. 1. – Теоретико-методологічна концепція виходу з інституційних пасток за умов змішаної економіки під час реформ

Так, змішана економіка України ґрунтується на успадкованих від попереднього часу умовах, на ендогенних і екзогенних чинниках. Уважніше подивимося на спадок, який дістається реформаторам: достатньо економічно не-ефективна, але відносно соціально-спрямована економіка, сформована вкрай нераціональна виробнича структура і інфраструктура, перманентні макроекономічні дисбаланси, повзуча і прихована інфляція та ін. За таких умов основними завданнями економічної стратегії повинно бути значне скорочення зовнішнього боргу, але на підставі раціональної, комплексної програми системних реформ, в яку повірять кредиторі, з розбудовою сильних профспілок, які постійно відстежуватимуть і захищатимуть відповідний рівень заробітної плати, і з створенням умов активного розвитку приватного сільського господарства. На сучасному етапі сільське господарство є роздробленим і соціалізованим. Під час трансформацій воно складатиме основу консервативної частини суспільства. Село має стати важливим позитивним чинником ще і тому, що його відсоток у ВВП має зростати.

Важливим є створення політичних передумов проведення системних реформ. Потрібно будувати таку модель, яка б забезпечувала стабільне економічне зростання і створення робочих місць. Очевидною мірою в цьому напрямі є приватизація. Необхідним є втручання держави в економіку, яке повинно бути об'єктивно виправданим і доцільним з позиції її ефективності і соціальності.

Наступний виклик для реформаторів є інфляція. Унаслідок структурних складнощів зростання цін відбувається високими темпами. Зміни в законодавстві привели до значного зниження прихованого безробіття, що існувало в СРСР, і зростання кількості тих, що офіційно не працюють. Структурні дисбаланси в економіці належало б скасовувати, тому і безробіття як і раніше залишається високим.

Черговою проблемою є регіональна диференціація, зв'язок між центром і регіонами, радикальна зміна прибуткової частини місцевих і центрального бюджетів. Звичайно, необхідне ухвалення цілого комплексу обмежень для забезпечення макроекономічної стабільності, проведення переговорів з МВФ, Світовим банком і іншими партнерами. Найважливішим напрямом економічної політики є лібералізація економіки. Це може бути зниження торгових, адміністративних бар'єрів, відміна обмежень з формування ціни тощо. Наступним напрямом

реформ слід вважати проведення глибоких структурних перетворень. Повинні бути змінені інститути і механізми регулювання економічної діяльності з боку держави. Банки повинні функціонувати в рамках своїх повноважень, ціни потребують адекватного регулювання. Такий комплексний підхід до проведення реформ в результаті призведе до того, що ВВП зростатиме, а зовнішній борг скорочуватиметься. Навіть за умови зміни урядів стратегічний напрям реформування має залишатися незмінним.

На сьогоднішньому етапі потрібно закінчити структурні реформи, приватизацію, доцільно підсилити основні структурні складові держави: міліцію, судову владу. Скорочення дефіциту бюджету (16%) є черговою задачею. Підкреслимо, що податки в Україні є дуже високими, тому треба працювати і над фіскальною системою, скорочувати державні витрати.

Суттєвим викликом є реформа ринку праці і трудових відносин. Існують також суб'єктивні оцінки власного стану людини. Як і критерії не використовувати, в принципі, неможливо отримати ситуацію, в якій не було б незадоволених. Навіть в успішніших країнах є суб'єктивно незадоволені, тому що зміна системи припускає зміну ієрархії престижних професій і цінностей. За часів соціалізму престижними і високооплачуваними були одні професійні групи населення: офіцери армії і КДБ, вищі партфункціонери і т.п.. У ринку поверх соціальних сходів посідають: юристи, психологи. У суб'єктивній оцінці соціальний статус таких людей знижується, навіть якщо їх дохід залишається високим. Додамо, що в довгостроковій перспективі затримка реформ генерує тільки незадоволених як за об'єктивними, так і за суб'єктивними причинами.

Стартові умови реформ і економічний спадок є основою вироблення економічної стратегії із баченням майбутньої системи. Монетарні заходи працюють навіть в перехідній економіці. При цьому немає заміни фіскальній дисципліні. Не можна нічим замінити структурні реформи. Приватизація крім суто економічного має також і політичний аспект. В економічному плані отримуємо зростання ефективності, а у політичному – падіння попиту на державне заступництво. Тобто одночасно відбуваються реформи за двома напрямками. Легко визначити, що робити у сфері економічної політики. Набагато складніше визначити, як це здійснити, яку систему політичної організації використовувати, щоб уникнути ситуації, коли

держава розподіляє привілеї, «теплі» місця в органах влади і кошти.

Однією з основних проблем змішаної економіки є збалансованість доходів і витрат держави. У Білорусі, наприклад, уряд намагається вирішувати ці проблеми шляхом фіксації цін на товари і послуги при вельми м'якій бюджетній політиці. Жорстка фіскальна політика не має сенсу при встановлюваних державою цінах.

Для багатьох країн, у тому числі і України характерним є визначення економічних пріоритетів, тобто своєрідних точок зростання. Дана модель промислової політики скопійована з країн заможного Заходу. Однак, практика виділення так званих національних чемпіонів є невдалою не тільки в українській економіці, але також і на Заході.

Інший аспект проблематики реформ полягає у динаміці інтелектуального поля в країні, а саме академічні, університетські еліти, які здатні допомагати при проведенні реформ. Молоде покоління економістів набагато впевненіше відчуває себе в ринковому середовищі. Зміна поколінь є закономірною.

Супротивники реформ підкреслюють значні соціальні витрати економічних трансформацій. Але порівнювати варто соціальні витрати реформування економіки з соціальними витратами відсутності реформ. Тоді висновок буде належним. Порівнюючи ситуацію в Україні, Польщі, Чехії, Угорщині, роблячи поправки на стартові умови, очевидно, що не реформування набагато небезпечніше і дорожче обходиться людині. Соціальні витрати відсутності реформ, їх блокування мають величезні, наслідки часто драматичні. І ті уряди, які гальмують реформи, насправді завдають збитку своїм громадянам.

Одночасно економічні реформи приводять до нерівності доходів. Чимало людей виступають проти дорогих автомобілів, замських вілл і невиправданого соціального розшарування, вважаючи егалітаризм радянських часів важливим соціальним досягненням. Тут потрібно ясно визначитися з поняттям «рівність»: рівність умов, ситуації або рівність можливостей. Тобто потрібно вести мову про рівність можливостей. У суспільстві багато різних професійних груп. Тому складно ввести «рівну» норму доходу, а варто наполягати на нормі рівності умов роботи на ринку. Якщо її забезпечено, то існує і свобода конкуренції, і олігархам тут місця немає. Якщо в економічній системі високий рівень державних витрат, то

це означає високий рівень податків. Податки, у свою чергу, обмежують конкурентоспроможність фірм, що приводить до скорочення податкових надходжень і до збільшення безробіття. Отже, менше грошей є на соціальні програми, збільшується державний борг. Таким чином, соціальна відповідальність полягає в тому, щоб мати ефективну економічну систему. Соціальна відповідальність полягає у рівності можливостей, доступі до системи освіти, стимулюючому середовищі для створення робочих місць. Сильна держава припускає, з одного боку, ясне, прозоре законодавство і незалежну судову систему, з іншого, – рівність всіх людей перед законом.

Підкреслимо також, що успішність реформ залежить і від ставлення до них суспільства. Так, термін «шокова терапія» вважається одним з найневдаліших в ідеології і просуванні системних економічних реформ. Напевно, системні, очевидно соціально орієнтовані реформи в PR-івському плані програють від невдалого словесного оформлення. «Шокова терапія», «олігархічний капіталізм» є такими термінами, які викликають негативні емоції. Але мову потрібно вести про швидкість і системність реформ. І саме в цьому ракурсі повинна відбуватися дискусія. Розмова ж поза цим про те, що краще, шокова терапія або градуалізм є непотрібною. 80% людей, яких опитано, виступають проти шокової терапії, тому що це словосполучення їм не подобається, воно їх лякає. 90% людей виступає за «соціальну ринкову економіку», тому що їм подобається цей термін [6].

Одночасно існує проблема презентації програми реформування економіки за умов контрольованості засобів масової інформації окремими політичними силами. Як тільки ЗМІ стануть відносно вільними, і це дуже позитивний розвиток ситуації, вони розпочнуть акцентувати на негативну сторону нової економічної реальності. Тобто ми маємо радикальну зміну способу презентації реальному життю. Такий стан речей несе свої небезпеки, тому що може скластися враження, що весь негатив відбувається з вини «корумпованого» уряду. Великим викликом сьогодення є пошук таких способів презентації адекватної (науково обґрунтованої), економічної політики, щоб в результаті отримати позитивну картину реформ. Важливим елементом інформаційного забезпечення реформ є підвищення професійного рівня журналістів. Чим більше вони знатимуть про економіку, тим об'єктивніше буде їх опис ходу

реформ.

Основні заходи, які витікають із запропонованої концепції виходу із інституційних пасток, які виникли в економіці України, що є змішаною і знаходиться під впливом реформ, містять наступні дії:

1) розробка і втілення в життя програми виходу з чотирьох взаємозв'язаних «інституційних пасток»: бартеру, неплатежів, ухилення від сплати податків і корупції;

2) впровадження заходів з подолання інституційних конфліктів, що привів до неефективних форм організації підприємства і фінансової системи. Реформа підприємства повинна сприяти встановленню раціонального балансу прав власників, менеджерів, робочих і зовнішніх інвесторів і ефективної системи взаємоконтролю;

3) проведення реформи фінансової системи, зниження інвестиційних ризиків, стимулювання участі банків в управлінні підприємствами;

4) встановлення меж з вилучення перехідної ренти державою, щоб запобігти невинуватій диференціації доходів і, як наслідок, зростанню тіньової економіки і корупції;

5) встановлення меж соціальної політики, що передбачають компенсацію втрат тих груп населення, добробут яких знижується в результаті перетворень. Оскільки насильницькі реформи рідко бувають успішними у зв'язку з високими трансформаційними витратами, то найважливішим завданням держави є пошук компромісного варіанту реформ.

Література

1. Дементьев В.В. Экономика как система власти. / В.В.Дементьев. - Монография. - Донецк. «Каштан». - 2003. - 404 с.
2. Шаститко А. Предметно-методологические особенности новой институциональной экономической теории / А.Шаститко // Вопросы экономики. - 2003. - №1. - С.24-41.
3. Чернецький Ю. Сучасний соціологічний інституціоналізм і «нова економічна соціологія» як напрями дослідження проблем економіки / Ю.Чернецький // Економіка України. - 2004. - №5. - С.62-70.
4. Пенькова И.В. Информация: социально-экономический аспект. / И.В.Пенькова. - Монография. - Донецк: ДонНТУ - 2005.- 222с.
5. Полтерович В. Элементы теории реформ. / В.Полтерович. - М.: Экономика, 2007. - 446 с.
6. Смешанная экономика антисоциальна: Интервью с вице-премьером, министром финансов Польши, одним из лучших специалистов в мире по проблемам переходной экономики Лешком Бальцеревичем. Научно-исследовательский центр Мизеса. // Вебресурс: <http://liberty-belarus.info/>. - Дата доступа: 16.05.2010.

Статья поступила в редакцию 06.04.2010